

INSON HUQUQLARI TUSHUNCHASI:

Aytboyev Quvanshbek Bisenboy o'g'li

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti agrobiznes va raqamli iqtisodiyat fakulteti yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Safarov Azizbek Kamol og'li

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti agrobiznes va raqamli iqtisodiyat fakulteti yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Inomjonov Zaxiriddin Zafarjon o'g'li

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti qishloq xo'jaligi huquqi va Agroturizm kafedrasida assistenti

Annatsiya: Inson huquqlari – insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalardagi imkoniyatlari hamda da'volarini tavsiflovchi tushuncha. Inson huquqlarini erkin va samarali tarzda amalga oshirish fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir. Inson huquqlarini mutlaq va nisbiy Inson huquqlariga bo'lish qabul qilingan. Yashash huquqi, qiynoqlarga, zo'ravonlikka, inson sha'nini yerga uradigan boshqa xil muomalaga yoki jazoga duchor etilmaslik huquqi, shaxsiy hayotning daxlsizligi huquqi, shaxsiy va oilaviy sir saqlash huquqi, o'z sha'ni hamda yaxshi nomini himoya etish huquqi, vijdon erkinligi va dinga e'tiqod qilish huquqi, shuningdek, sud tomonidan himoya qilinish va odil sudlov huquqi hamda shular bilan bog'liq eng muhim protsessual huquqlar mutlaq inson huquqlari sirasiga kiradi. Qolgan hamma inson huquqlari nisbiy bo'lib, favqulodda yoki harbiy holat tartibi joriy qilingan vaziyatda cheklab yoki to'xtatib qo'yilishi mumkin. Demokratik davlatda mutlaq Inson huquqlarini har qanday vaziyatda ham cheklashga yoki vaqtincha to'xtatishga (bekor qilishga) yo'l qo'yilmaydi.

Kalit so'zi: huquq, davlat, fuqoro, yashash huquqi, inson huquqini vaqtinchalik cheklanishi.

Inson huquqlari tushunchasi o'zining zamonaviy ma'nosida [Yevropadagi Uyg'onish](#) va [Reformatsiya](#) davriga borib taqaladi, [o'rta asrlarda](#) hukmronlik qilgan feodal [avtoritarizm](#) va [diniy konservativizmning](#) asta-sekin yo'qolib borayotgan davri^[2]. Bu davrda yevropalik olimlar diniy axloqning o'ziga xos dunyoviy variantini shakllantirishga harakat qildilar. Inson huquqlari va erkinliklari g'oyalari insoniyat tarixining ko'p qismida u yoki bu shaklda mavjud bo'lgan bo'lsa-da, ular inson huquqlarining zamonaviy konsepsiyasiga deyarli o'xshash emas. Tadqiqotchi J. Donnelli ta'kidlaganidek, qadimgi dunyoda "an'anaviy jamiyatlarda odatda rivojlangan vazifalar tizimi... [adolat](#), siyosiy qonuniylik va farovonlik tushunchalari mavjud bo'lib, ular inson qadr-qimmatini, farovonligi va muvaffaqiyatini to'liq ta'minlashga urinish edi.

Inson huquqlaridan izolyatsiya. Tegishli institutlar va amaliyotlar ushbu huquqlarning boshqa shakllantirilishi emas, balki muqobilligini anglatadi. Eng keng tarqalgan fikr – inson huquqlari tushunchasi G'arbda paydo bo'lgan; Boshqa, oldingi madaniyatlarda muhim axloqiy va axloqiy kodekslar mavjud bo'lsa-da, ular, qoida tariqasida, aynan inson huquqlari tushunchasi etishmayotgan edi^[3]. Ba'zi tadqiqotchilar, masalan, „qonun“ so'zining o'zi [XV asrgacha](#) hech qanday tilda uchramasligiga aniq^[4]. O'rta asrlardagi erkinlik xartiyalari, masalan, ingliz [Buyuk ozodlik xartiyasi](#), tabiatan inson huquqlariga oid hujjatlar emas, balki davlatdagi muayyan holatlarni tartibga solishga qaratilgan cheklangan siyosiy va huquqiy bitimning asosi va shakli edi. Keyinchalik, ushbu hujjatlarning ba'zilari, jumladan, yuqorida qayd etilgan Nizom inson huquqlari haqidagi zamonaviy munozaralarning dastlabki bosqichlarida ko'rib chiqildi^[5]. Biroq, ba'zi tadqiqotchilar, tegishli huquqlar qisman [yahudiy](#) e'tiqodidagi shaxslarni himoya qilgan 1265-yildagi Kalis statutida tasvirlangan deb hisoblashadi^[6].

Yevropada inson huquqlari rivojlanishining kelib chiqishini 1525-yildagi „o'n ikki maqola“ hujjatida, Germaniyada islohot va dehqonlar urushi manifestida topish mumkin, bu dehqonlar o'z huquqlari uchun kurashda talablarining bir qismini tashkil etgan. Hujjatning birinchi maqolasi [M.](#)

[Lutherning](#) xristian jamoasining ta'limotni baholash va ma'naviy ustozni tanlash huquqi to'g'risidagi risolasida bayon etilgan g'oyalarini aks ettiradi; ma'lum darajada aytishimiz mumkinki, butun hujjat umuman uning paydo bo'lishi uchun islohot harakatiga qarzdor^[7]. Ijtimoiy va siyosiy talablardan tashqari, mualliflar [vijdon erkinligi](#) huquqini e'lon qilishdi; ushbu huquq [XVI asrda](#), „inson huquqlari“ atamasi hali mavjud bo'lmagan paytda ham faol munozaralar markazida bo'lgan

Keyinchalik, [XVII asrning](#) boshlarida baptist ilohiyotshunoslar, jumladan John Smyth, Thomas Helwys va Roger Williamslar vijdon erkinligini faol himoya qilgan risolalar yozdilar^[8]. Ularning g'oyalari [Milton Jon](#) va [John Lockening](#) diniy bag'rikenglik haqidagi qarashlariga ta'sir ko'rsatdi^{[9][10]}. Bundan tashqari, o'sha paytda paydo bo'lgan Amerika mustamlakalarida – [Rod-Aylend](#), [Konnektikut](#), [Pensilvaniya](#) – din erkinligini qo'llab-quvvatlash uchun sharoitlar yaratilgan va turli diniy ozchiliklar ularda boshpana topgan^{[11][12][13]}. Mustaqillik Deklaratsiyasi, AQSh Konstitutsiyasi va Amerika Huquqlar Bill keyin tegishli an'analarni qonuniy ravishda rasmiylashtirdi va rasmiylashtirdi^[14]. Amerika inqilobidan ilhomlangan sanab o'tilgan hujjatlar BMTning [Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasiga](#) ham ta'sir ko'rsatdi^[15].

„Inson huquqlari“ tushunchasi birinchi marta 1789-yilda qabul qilingan fransuz „[Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi](#)“da topilgan, garchi bundan oldin tug'ma huquqlar g'oyasi rivojlanishda uzoq yo'lni bosib o'tgan bo'lsa-da, muhim bosqichlarni bosib o'tgan. Uning yo'li [Buyuk ozodlik xartiyasi](#) (1215), Angliya Huquqlar Bill (1689) va Amerika Huquqlar Bill (1791) edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [O'zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. ↑ Ishay 2008, p. 64
3. ↑ Donnelly 2003, p. 71